

David Malkiel:

*Strangers in Yemen: Travel and Cultural Encounter among Jews,
Christians and Muslims in the Colonial Era*

(BERLIN – BOSTON, DE GRUYTER – OLDENBOURG, 2020)

Az Arab-félsziget jó része, de leginkább a déli csücske, ahogyan azt az ókori rómaiak nevezték, *Arabia Felix*, azaz a mai Jemen területe sokáig rejtve maradt az európai ember számára. Egészen a XIX. századig csak néhány, a dél-arábiai kalandos utazást szerencsésen túlélő kereskedő, hajóskapitány feljegyzéseiből értesülhettek kontinensünk lakói ezen egzotikusnak vélt, távoli tájon élő emberek életéről.

David Malkiel, az izraeli Bar Ilan Egyetem professzorának új könyve, a *Strangers in Yemen (Idegenek Jemenben)* című kötet, amelynek bemutatóját 2021 júniusában tartották az izraeli Open University és a Ben-Zvi Intézet szervezésében, azt a különleges történelmi folyamatot tárja elénk, amely lehetővé tette a dél-arábiai kultúra egyre teljesebb megismerését. Jóllehet Malkiel professzor fő kutatási területe az európai zsidóság, ezen belül is az itáliai zsidó közösségek középkori és újkori története,¹ ebben a tanulmányában ezt a napi híradásokban gyakran szereplő, azonban csak kevésbé ismert országot és annak lakóit mutatja be és helyezi történelmi távlatba egészen újszerű megközelítésben. Teszi ezt olyan módon, hogy a különféle foglalkozást űző, különböző célok által vezérelt, XIX. századbeli európai utazóknak és eme egzotikus táj lakóinak a találkozását elemzi az „idegenek” és a helybeliek máig is fennmaradt feljegyzései vagy más szerzők ezekre vonatkozó hivatkozásai alapján. A könyv lényegében távoli kultúrák nagy találkozásairól szól, több oldalról is körbejárva az egymásról kialakított képeket, benyomásokat.

A fejezetek felosztása (8+1 fejezet) az utazók „mestersége” szerint történik, így csoportosítja a felfedezőik személyét és különleges találkozásairól beszámoló korabeli feljegyzéseik elemzését, illetve a helybeliek róluk szóló benyomásait tartalmazó dokumentumok bemutatását. Az első fejezet a XIX. századi felfedezőket megelőző előfutárok szerencsés vagy szerencsétlenséggel végződő jemeni kalandjait mutatja be. A fejezet maga is ezt a címet kapta: „Precursors” (Előfutárok). A történetek szereplői XVI. századi foglyok, renegátok, új lehetőségek után kutató újkori kereskedők,

¹ Eddig négy könyve jelent meg ebben a témában, a legutolsó 2014-ben (*Stones Speak – Hebrew Tombstones from Padua, 1529–1862*. Leiden: Brill), melyben a padovai zsidó sírfeliratokat elemzi történelmi szempontból.

akik először adnak hírt európai társaiknak a világnak e mesébe illően különleges, ám nem túl biztonságos szegletéről.

A második fejezet („Missionary”) főszereplői a misszionáriusok, név szerint Joseph Wolff és Henry Aaron Stern. A következő, harmadik fejezet („Artist”) a Művész és Jemen kölcsönös ismerkedését mutatja be Frédéric-August Bartholdi személynén és műalkotásain keresztül.

Az európai zsidó közösségek küldöttjeinek kalandos jemeni és azon túli utazását helyezi górcső alá a negyedik fejezet. Jacob Sapir és Solomon Reinmann zsidó küldöttek tapasztalatait ismerhetjük meg az „Emissary” címet viselő részből. Az ötödik fejezet címe a Tudós („Scientist”). Itt Joseph Halévy, francia zsidó történésznek és jemeni zsidó kísérőjének, Hájjim Hibsusnak a különféle himjájrita civilizációból fennmaradt feliratok kutatását célul kitűző utazásait és kalandjait ismerteti a szerző a két utazó feljegyzései alapján. David Samuel Carasso, a kereskedő („Merchant”) szemével láttatja a hatodik fejezet Jemen tarka városi forgatagát Taizz-tól Hudajdán át Szanaa-ig. A következő fejezetekben sorrendben egy felfedező („Explorer”), Renzo Manzoni és egy katona („Soldier”), Hristo Stambolski jemeni kalandozásairól és tapasztalatairól olvashatunk.

Az utolsó, kilencedik fejezetben a szerző egyedi formában összegzi a nagy találkozások legfőbb vonatkozásait, közös jellemzőit. Az „Images” (Megjelenés) című fejezetben a felek egymásról alkotott képét elemzi, majd – érdekes módon – a bőrszín különbözőségének kulturális antropológiai vonatkozásait taglalja mind az utazók, mind pedig a helybeliek szemszögéből a „Skin” (Bőr) fejezetben. Végül a találkozások egy sajátos aktusának, az ajándékozásnak a jelentőségét és fontos aspektusait tárja fel, kiemelve, hogy az ajándék egyaránt lehet materiális és szellemi, kulturális természetű is. Ez utóbbira példa, hogy a keleti emberek meggyőződése szerint az európai utazók rendelkeznek a gyógyítás képességével, amit rendszerint számon is kérnek rajtuk.

A gondos szerkesztés mellett a könyv szerzője ügyelt arra, hogy tudományos igényű tanulmánya könnyen érthető és élvezetes olvasmány legyen a nem anyanyelvű olvasók számára is. Valóban: a könyvben ismertetett, kalandregénybe illő történetek olvasása közben elfeledkezhetünk arról, hogy valójában egy átfogó, nagy kultúratörténeti munkát tartunk a kezünkben.

A teljesség igénye nélkül néhány érdeklődésre számot tartó tényre hívnám fel a figyelmet. Már az első fejezet elején szembesülhetünk azzal, hogy Jemen európaiak számára rejtett mivolta abból az alapvető körülményből fakad, hogy az ország területén nem tolerálták a keresztények jelenlétét. Az egyetlen, nem muszlim hitű kisebbség a jemeni zsidóság volt, akik viszonylagos zártáguk ellenére sokkal többet tudtak a külvilágról, mint muszlim honfitársaik, lévén, hogy a zsidó diaszpórából érkeztek hozzájuk híradások, ha nem is nagy sebességgel. Ennél fogva mindig is egyfajta közvetítő szerepet tudtak betölteni a helybeliek és a jemeni partokra vetődő idegenek között. A fejezetben külön említésre kerül, hogy az utazók számára elengedhetetlenül

fontos szeszes italok beszerzésében is ők közreműködtek a mindennemű alkohol fogyasztását szigorúan tiltó muszlim vallásos közegben. Ugyanebben a fejezetben találhatunk egy, a magyar olvasók számára különösen érdekes tény: a Mokka melletti kikötőben állandó kereskedelmi pozíciót létrehozni szándékozó holland kereskedő, Van der Broecke 1616-os feljegyzésében olvashatjuk, hogy Dhamar városának kormányzója muszlim hitre áttért magyar volt csakúgy, mint Dzsafar Pasa, Jemen kormányzója Szanaa-ban, a fővárosban.²

1641-ben indult útjára a dán király által támogatott, hat főből álló expedíció, melynek válogatott tudós tagjai gondos, egyéves előkészítő kurzuson vettek részt. Három év múltán szálltak partra Jemenben, ahol öten megbetegedtek maláriában, és néhány hónapon belül el is távoztak valamennyien az élők sorából. Az egyetlen túlélő, Carsten Niebuhr naplója azonban nemcsak fennmaradt, hanem iránymutatóként szolgált későbbi korok orientalistái számára.

Hamarosan elérkezett az az időszak, amikor a jemeni földre érkező európaiakat már nem vetették azonnal tömlöcbe, sőt viszonylagos biztonságban járhattak-kelhetnek a városokban. Ezzel együtt Arábia női világa rejtett maradt a külső szemlélő előtt mindaddig, amíg 1826 júliusában meg nem érkezett az első európai női utazó, Anne Elwood, Charles-szal, férjével Jemenbe. Női mivolta és találékonysága lehetővé tette, hogy bepillantást nyerjen az arab nők világába, és tapasztalatait meg is osztotta a művelt Európával. Ezek az első tudósítások a jemeni női sorsokról és életkörülményekről. Mindezekről és számos hasonlóan különleges és érdekes korabeli eseményről olvashatunk részletesen Malkiel könyvében.

A kötet több száz művet felsorakoztató bibliográfiája önmagában nagy érték mindazok számára, akik a kulturális antropológia, a történelemtudomány felől vizsgálják a közel-keleti térség múltját és jelenét. Ezen túlmenően a mű tudományos színvonalát mutatja, hogy a könyvben gyakoriak a forrásokra és szakirodalomra történő hivatkozások. Az olvasott tények, adatok visszakeresését megkönnyíti a több száz szócikket tartalmazó mutató a kötet végén. A könyv mintegy nyolcvan képi illusztrációt tartalmaz, köztük értékes, a mesés Keletet idéző képzőművészeti alkotásokról készült fotókat, korabeli fényképfelvételeket. Az illusztrációk katalógusa a könyv elején található, az alkotások címével, forrásmegjelölésekkel. A könyv kivitele rendkívül igényes, esztétikus, tipográfiai szempontból is kiváló. A kemény borítású kiadás bevonata bársonyos tapintású, a kötéstáblán a mű egészére jellemző illusztráció, Bartholdi festménye szerepel.³

² Ezt a tényt Malkiel plauzibilisnek tartja, Magyarország törökök általi megszállása okán, ugyanis Jemen a XVII. században az Oszmán Birodalomhoz tartozott. Lásd: Malkiel: Strangers, 12.

³ Ali Bou Bakr portréja (Musée Bartholdi, Colmar), Lásd: *uo.*, [XV].

Az internet adta lehetőségek, a transzkontinentális utazások mindennapossá válása, a nagyfokú migráció által is globalizált világunk egyik legnagyobb kihívásai közé tartoznak a különféle kultúrák találkozásai. A békés egymás mellett élés alapfeltétele egymás kultúrájának kölcsönös megismerése, elfogadása. A múltbéli tapasztalok feltárása és elemzése, ahogyan ez David Malkiel könyvében megtörténik, korunk nagy kulturális útvesztőjében fontos iránymutató lehet.

Kárpáti Judit